

Iran's adherence to international obligations in the UN Security Council and measures to reduce commitments

fariba fadaie¹, abomohammad asgarkhani², Maryam moradi³

Abstract

Field and Aims: According to the International Atomic Energy Agency, Iran has always been committed to the commitments of the Comprehensive Joint Action Plan (CJAP) to monitor and reduce uranium enrichment. Lack of commitment to the spirit of Joint Comprehensive Plan of Action is the apparent reason for the US withdrawal, which is mainly due to reasons such as Iran's political isolation in the Middle East, restrictions on missile programs and perhaps a change of government, the main purpose of the withdrawal, return and intensification of economic sanctions. Therefore, the question is to what extent Iran has adhered to the obligations of Joint Comprehensive Plan of Action and what measures have led to the reduction of Iran's obligations?

Methodology: This article has been written in a descriptive-analytical method.

Findings and Conclusion: The non-adherence of other Joint Comprehensive Plan of Action member countries to the actual lifting of the previous economic-oil sanctions, despite the launch of INSTEX and the expiration of many deadlines by Iran, led to a gradual reduction of Joint Comprehensive Plan of Action obligations in 2019. Conclusion: The reduction of commitments by Iran is not aimed at violating the obligations of Joint Comprehensive Plan of Action, but as a defensive measure and with the aim of maintaining security against the conditions in which the United States seeks to dominate Iran's policies and consequently reduce independence in decision-making. Has acted in the national interest. In addition, Iran can use this as a factor in bargaining and gaining concessions and guaranteeing the other side's future commitments in possible future negotiations.

Keywords: Joint Comprehensive Plan of Action, International Atomic Energy Agency, INSTEX, sanctions, international commitments

1. Department of Law, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran.

2. Department of Law, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran. Associate Professor, Department of International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author) asgarkhani@yahoo.com

3. Assistant Professor, Faculty of Law, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran

پایبندی ایران به تعهدات بین‌المللی در برجام و اقدامات منجر به کاهش تعهدات

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱/۳۱
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۲
نوع مقاله: پژوهشی

فریبا فدایی^۱
ابو محمد عسگر خانی^۲
مریم مرادی^۳

چکیده

زمینه و هدف: بر اساس گزارش‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ایران همواره به تعهدات برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در راستای نظارت و کاهش غنی‌سازی اورانیوم متعهد بوده است. عدم تعهد به روح برجام دلیل ظاهری خروج ایالات متحده آمریکا می‌باشد که در اصل دلایلی چون منزوی کردن سیاسی ایران در خاورمیانه، ایجاد محدودیت برای برنامه‌های موشکی و شاید به نوعی تغییر حاکمیت، هدف اصلی از خروج، بازگشت و تشدید تحریم‌های اقتصادی باشد. لذا، این سوال مطرح است که پایبندی ایران به تعهدات برجام تا چه میزان بوده و چه اقداماتی منجر به کاهش تعهدات ایران گردیده است؟

روش تحقیق: این مقاله به روش توصیفی - تحلیلی نگارش یافته است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: عدم پایبندی سایر کشورهای عضو برجام بر لغو واقعی تحریم‌های اقتصادی - نفتی پیشین با وجود راه‌اندازی اینستکس و سپری شدن مهلت‌های فراوان از جانب ایران سبب برداشتن گام به‌گام کاهش تعهدات برجامی در سال ۲۰۱۹ گردید. کاهش تعهدات توسط ایران نه با هدف نقض تعهدات برجام، بلکه به عنوان یک اقدام دفاعی و با هدف حفظ امنیت در برابر شرایطی بوده که آمریکا با فشار حداکثری به دنبال تسلط بر سیاست‌های ایران و به تبع آن، کاهش استقلال در تصمیم‌گیری‌ها براساس منافع ملی اعمال نموده است. به علاوه، ایران می‌تواند در مذاکرات احتمالی آینده از این امر به عنوان عاملی برای چانه‌زنی و کسب امتیاز و تضمین تعهدات آینده طرف مقابل استفاده نماید.

واژگان کلیدی: برجام، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، اینستکس، تحریم، تعهدات بین‌المللی.

۱. گروه حقوق، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران.

۲. دانشیار گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. گروه حقوق، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران. (نویسنده مسئول) asgarkhani@yahoo.com

۳. استادیار دانشکده حقوق، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران.

همواره تمرکز جامعه جهانی این بوده است که از انرژی هسته‌ای بصورت صلح‌آمیز و توأم با ایمنی استفاده شود. این رویکرد توسط یک شبکه پیچیده از اقدامات ملی و بین‌المللی قابل تعریف و انجام است. اگرچه این امر مورد پذیرش قرار گرفته است که مسئولیت اصلی استفاده صحیح از انرژی هسته‌ای بر عهده مقامات ملی است، اما به همان اندازه نیز پذیرفته شده است که سایر کشورها نیز ممکن است تحت تأثیر این اقدامات قرار گیرند. در نتیجه، بکارگیری انرژی هسته‌ای نیز مانند بسیاری از فعالیت‌های انسانی دیگر می‌تواند دارای تأثیرات فرامرزی بالقوه باشد (Elbaradei and others, 1995: 16).

البته، هیچ اصل یا قاعده در حقوق بین‌الملل عام وجود ندارد که مستقیماً به دولت‌ها حق استفاده از انرژی هسته‌ای از جمله غنی‌سازی اورانیوم را اعطا کند و تاکنون چنین حقی در هیچ نهاد قضایی بین‌المللی نیز به رسمیت شناخته نشده است. دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در قضیه لوتوس عنوان نمود که «حقوق بین‌الملل، حاکم بر روابط میان دولت‌های مستقل است. بنابراین قواعد الزام‌آور آن برای دولت‌ها از اراده آزاد آنها به نحوی که در کنوانسیونها و رویه‌های مبین حقوق (عرف) پذیرفته و تثبیت شده است، نشأت می‌گیرد. بنابراین، نمی‌توان محدودیت بر دولت‌ها را فرض نمود.» (بابایی، ۱۳۹۴: ۳۵).

بر این اساس، بکارگیری فناوری هسته‌ای تحت قواعد خاصی بصورت صلح‌آمیز نظام‌مند گردید. ایران نیز در طول سالهای بعد از انقلاب سیاست رسیدن به فناوری اتمی در چارچوب قانونی و صلح‌آمیز را در پیش گرفته و لذا، معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای ان-پی-تی^۲ را در سال ۱۹۷۰ تصویب نمود.

معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای یک معاهده بین‌المللی است که هدف آن جلوگیری از گسترش سلاح‌های هسته‌ای و فناوری تسلیحات و همچنین، ترویج همکاری

۱. این مقررات شامل: الف- معاهده منع آزمایش‌های سلاح هسته‌ای در جو و فضای ماورای جو و زیر آب مصوب ۱۹۶۳ ب- پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای مصوب ۱۹۶۷ پ- پیمان منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای مصوب ۱۹۹۶ ت- اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای مصوب ۱۹۵۷ ث- پروتکل الحاقی به معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای می‌باشد.

2. Non-Proliferation Treaty (NPT).

در استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای است و برای دستیابی بیشتر به هدف دستیابی به خلع سلاح هسته‌ای و خلع سلاح عمومی و کامل تدوین گردیده است (Reed and Still- man, 2009: 144).

ماده (۳) پیمان مذکور کشورها و طرفهای دارای سلاح غیرهسته‌ای^۱ را ملزم به پذیرش نظام پادمانی جامع آژانس انرژی اتمی می‌کند. بر این اساس، در سال ۲۰۰۲، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تحقیق درباره ادعاهایی مبنی بر انجام فعالیت‌های هسته‌ای در ایران را آغاز کرد. آژانس بین‌المللی انرژی اتمی سرانجام گزارش داد که برخی از این فعالیت‌ها، معاهده مذکور را نقض کرده‌اند. پس از گذشت بیش از سه سال تحقیق، شورای حکام آژانس انرژی هسته‌ای آژانس در فوریه ۲۰۰۶ موضوع را به شورای امنیت سازمان ملل متحد ارجاع داد. شورای امنیت نیز شش قطعنامه علیه ایران با هدف رفع نگرانی‌های بین‌المللی در مورد برنامه هسته‌ای این کشور تصویب نمود. با تصویب برجام ذیل قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت موضوع تحریم‌ها ملغی گردید، اما با خروج آمریکا از برجام در سال ۲۰۱۸ تحریم‌های یکجانبه آمریکا در حوزه‌های مختلف ایران را هدف قرار داد. بر این اساس، در این مقاله به این امر می‌پردازیم که پایبندی ایران به تعهدات برجام تا چه میزان بوده و چه اقداماتی منجر به کاهش تعهدات ایران گردیده است؟ روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی است و منابع مورد استفاده عبارتند از: کتب، اسناد بین‌المللی، مقالات و همچنین، از فیش برداری بعنوان ابزار مطالعه استفاده شده است.

۱- فعالیت‌های هسته‌ای ایران در ترازوی گزارش‌های آژانس

مسئله هسته‌ای ایران در دو دهه گذشته باعث افزایش چشمگیر تنش‌ها در منطقه (مثلاً بین ایران و اسرائیل و بین ایران و همسایگان خلیج فارس) و فراتر از آن (به عنوان مثال، بین ایران و آمریکا/ غرب) شده است. علاوه بر تنش‌های دیپلماتیک موجود، در چندین مورد امکان وقوع مخاصمه‌ای مسلحانه نیز وجود داشته است.^۲

۱. کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای کشورهایی هستند که تا قبل از اول ژانویه ۱۹۶۷ سلاح هسته‌ای را تولید و یا آزمایش کرده‌اند. کشورهایی همچون آمریکا، چین، فرانسه، روسیه و انگلیس.

۲. به عنوان مثال، بحران ۲۰۱۱-۲۰۱۲ به دنبال تهدید ایران برای بستن تنگه هرمز.

روابط ایران و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تابع اسناد بین‌المللی ذیربط یعنی اساسنامه آژانس، معاهده عدم اشاعه هسته‌ای ۱۹۶۸ و همچنین، موافقت‌نامه پادمان ۱۹۷۴ سایر تعهدات پادمانی همانند ترتیبات فرعی است. از آغاز رسیدگی خارج از فرایند عادی راستی‌آزمایی عدم انحراف فعالیت‌های هسته‌ای ایران، بعضاً تفاسیر و برداشت‌های مختلفی از سوی طرفین از این اسناد ارائه شده است به نحوی که می‌توان بیان داشت اختلافات حقوقی در مفهوم خاص میان ایران و این سازمان بین‌المللی و همچنین، سایر طرفهای درگیر وجود داشته است (سادات میدانی، ۱۳۹۵: ۲۲۲).

ایران بیشتر همکاری خود را با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در مارس ۲۰۰۷، هنگامی که به آژانس اعلام کرد که از رعایت بخشی از ترتیبات تابعه برای توافق‌نامه پادمان‌های آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای دست خواهد کشید، کاهش داد.^۱ آژانس بر اساس تعهدات، ایران را ملزم می‌دانست که ۱۸۰ روز قبل از شروع و راه‌اندازی تاسیسات هسته‌ای جدید به این نهاد اطلاعات لازم را ارائه نماید. البته، ایران این مسئله را صرفاً یک پیشنهاد از جانب آژانس تلقی نمود.^۲ این تصمیم مبنای دلیل منطقی اعلام شده ایران برای امتناع بعدی از ارائه گزارش به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در مورد برنامه هسته‌ای خود قلمداد گردید.^۳ البته، لازم به ذکر است که از دلایل استنادی آژانس اجرای قطعنامه‌های شورای امنیت در این مورد بوده است. همچنین، گزارش نوامبر ۲۰۱۳ از دبیر کل وقت آقای آمانو توضیح می‌دهد که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به منظور اطمینان از شناسایی تمام مسیرهای انحرافی احتمالی، نیاز به اطلاعات طراحی جدید در اسرع وقت دارد.^۴

۱. مطابق واژه‌نامه پادمان‌های آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای در سال ۲۰۰۱، ترتیبات فرعی «رویه‌های فنی و اداری را برای مشخص کردن چگونگی اعمال مقررات مندرج در موافقت‌نامه پادمان» توصیف می‌کند. See "Iran Provides 20 Answers to Clarify Ambiguities about Its Nuclear Program," Tehran Times, November 9, 2011.

۳. به عنوان مثال، تهران از ارائه اطلاعات طراحی جدید برای راکتور آب سنگین در دست ساخت اراک خودداری کرده بود.

4. Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2013/56, November 14, 2013

ایران همواره علاوه بر تاکید بر صلح آمیز بودن برنامه هسته‌ای خود اعلام نموده است که دلیل برخی از محافظه‌کاری‌ها، محافظت از برنامه و راکتورهای خود می‌باشد.^۱ هرچند که ایران در سال ۲۰۱۴ به عنوان بخشی از برنامه جامع اقدام مشترک اطلاعات خواسته شده را به آژانس ارائه نمود.^۲ با این حال، آژانس استناد نموده بود که ایران از سال ۲۰۰۹ اطلاعات لازمه را در مورد راکتورهای تازه تاسیس خود، در مکان‌های مختلف ارائه نداده^۳ و گاهی تنها به ارائه اطلاعات محدودی از طراحی اکتفا نموده است.^۴ در گزارش آژانس آمده است که «در تاریخ ۲۱ و ۲۲ فوریه ۲۰۰۳ بازرسی‌ها از برنامه غنی‌سازی در دو تأسیسات جدید واقع در نطنز (یکی نزدیک به اتمام ساخت و ساز و دیگری در حال ساخت) انجام گرفت که این دو تأسیسات برای اولین بار به آژانس اعلام شد. همچنین، ایران نیز تأیید کرد که کارخانه تولید آب سنگین در حال ساخت می‌باشد.»^۵

ایران همچنین براساس تصمیم مارس ۲۰۰۷، استدلال کرد که عدم ابلاغ به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی قبل از سپتامبر ۲۰۰۹ مبنی بر ساخت یک تأسیسات غنی‌سازی اورانیوم سانتریفیوژ بنزین به نام تأسیسات فردو، در نزدیکی شهر قم مطابق با اقدامات از قبل اعلام شده و برنامه‌ریزی شده دولت بوده است. ایران استناد می‌کند که مشخص است که بر اساس تعهدات، دقیقاً چه زمانی تصمیم به ساخت تأسیسات گرفته و آن را اجرا نموده است. آمانو در ماه مه ۲۰۱۲ گزارش داد که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اطلاعاتی را در مورد

1. Status of Iran's Nuclear Programme in Relation to the Joint Plan of Action, Report by the Director General, GOV/INF/2015/8, April 20, 2015

2. Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2014/10, February 20, 2014 the

3. Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1835 (2008) in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2008/59, November 19, 2008.

4. Implementation of the NPT Safeguards Agreement in Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2010/46, September 6, 2010.

5. GOV/2003/40, 6 June 2003, p8

تصمیم ساخت و سازه فردو از ایران درخواست کرده است، اما طبق گزارش نوامبر ۲۰۱۵، تهران هنوز همه این اطلاعات را ارائه ننموده است که البته، در گزارش‌های بعدی از آمانو به این موضوع پرداخته نشده است. آژانس در مورد این تاسیسات از ایران خواسته بود که در این موارد تجدیدنظر کند و به تعهدات خود پایبند بماند که ایران نیز استناد نموده است که بر اساس ماده ۳۹ اساسنامه و توافق خود با پادمان‌ها این کشور می‌تواند در تعهدات خود تغییر ایجاد نماید.^۱

اگرچه آژانس عدم اطلاع را به معنای عدم پایبندی تلقی کرده، ولی در موضوع پایبندی و عدم پایبندی اساساً اختلاف نظر وجود دارد به نحوی که میان کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه این امر تعریف و تفسیر متفاوت دارد.

معمولاً دولت‌ها و صاحب‌نظران غربی با نوعی رویکرد ذهنی، تحقق عدم پایبندی را با دامنه قابل انعطافی از قصور به همراه نوعی از قدرت صلاح‌دیدی برای شورای حکام ارزیابی کرده‌اند. ضمن تأکید بر ضرورت تفکیک میان قصور عادی و نقض‌های جدی، از دیدگاه ایشان عدم پایبندی مشتمل بر آن نقض‌های پادمانی می‌شود که اهمیت بالفعل یا بالقوه برای عدم اشاعه دارند. براساس این دیدگاه، تصمیم‌گیری در این خصوص، تابع هر مورد خاص بوده که با در نظر گرفتن شرایط خاص آن تصمیم‌گیری خواهد شد. به عبارتی، نمی‌توان تجویز واحدی ارائه کرد و این دیدگاه برای شورای حکام آژانس، نوعی حاشیه صلاح‌دیدی قائل است (Kerr, 2013: 12).

در مقابل، دولت‌ها و صاحب‌نظران کشورهای در حال توسعه معتقد به نوعی رویکرد عینی بوده و بر این باور هستند که در چارچوب حقوق اشاعه هسته‌ای، موضوع عدم پایبندی اساساً با موضوع بکارگیری و استفاده برای مقاصد نظامی گره خورده است و تنها زمانی که این حالت محقق شده باشد، می‌توان سخن از عدم پایبندی در مفهوم ماده ۱۲ اساسنامه به میان آورد و صرف احراز قصور و نقض‌های پادمانی، موضوع عدم پایبندی کفایت نمی‌کند (Shaker, 2006: 60).

1. See also GOV/2007/22, available at <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2007/gov2007-22.pdf>.

البته، در چارچوب حقوق کنترل تسلیحات، برداشت مشخص تری از مفهوم عدم پابندی در مقایسه با حقوق بین‌الملل عام وجود دارد. در این عرصه، مسئله پابندی به تعهدات کنترل تسلیحات، بیشتر با موضوع نظارت بین‌المللی مرتبط بوده و عمدتاً شامل مراقبت و راستی‌آزمایی است. در صورت احراز هرگونه نقض یا قصور، معمولاً موضوع سازوکارهای حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات و اقدامات اصلاحی/اجرایی متعاقباً مطرح می‌شود (Dekker, 2001: 101).

۲- ارجاع اختلاف به شورای امنیت و توافق برنامه جامع اقدام مشترک

جنجال بر سر برنامه‌های هسته‌ای ایران در آگوست ۲۰۰۲ آغاز گردید، درست زمانیکه سازمان مجاهدین خلق، اطلاعاتی را در خصوص اینکه ایران به دنبال ساخت سلاح هسته‌ای است، افشا نمودند. البته، روشن است که این مسئله بهانه‌ای برای غربی‌ها به جهت ایران‌هراسی و جنگ‌طلب جلوه دادن جمهوری اسلامی در جهان می‌باشد (کمیته بررسی تخصصی نمایندگان مجلس، ۱۳۹۴: ۲).

قبل از این افشاگری، آژانس ادعا کرده بود که ایران اطلاعات مورد نیاز را درباره برنامه اتمی‌اش ارائه نمی‌دهد، اما هرگز ایران را ناقض توافقنامه پادمان نیافته بود. در پائیز ۲۰۰۲، آژانس شروع به تحقیق و بازرسی از فعالیتهای اتمی ایران در سایتهای اعلام شده توسط سازمان مجاهدین خلق نمود و در سپتامبر ۲۰۰۳ اولین قطعنامه علیه ایران صادر شد و شورای حکام آژانس از تهران خواست همکاریش را با آژانس از طریق تعلیق غنی‌سازی اورانیوم و امضای بی‌قید و شرط، تصویب و اجرای کامل پروتکل الحاقی، افزایش دهد (GOV / 2003/69, p 1-5).

در اکتبر ۲۰۰۳، تهران به صورت داوطلبانه توافقنامه‌ای را با انگلیس، فرانسه و آلمان تحت عنوان توافق سه‌جانبه امضا کرد و متعهد به غنی‌سازی اورانیوم و امضای پروتکل الحاقی و همکاری کامل با آژانس شد. در نتیجه، شورای حکام تصمیم گرفت از ارجاع موضوع به شورای امنیت خودداری کند. همانطور که پیشتر بیان شد، تهران پروتکل الحاقی را در دسامبر ۲۰۰۳ امضا کرد، ولی به تصویب نرساند. نهایتاً، تحقیقات آژانس نشان داد که ایران مشغول برخی از

فعالیت‌های متنوعی در زمینه هسته‌ای بوده است که برخی از آنها موافقتنامه پادمانی را نقض کرده‌اند. بعد از اکتبر ۲۰۰۳، ایران برخی از فعالیت‌ها مربوط به غنی‌سازی اورانیوم را ادامه داد و در آگوست ۲۰۰۵ به دستور رئیس‌جمهور وقت، آقای محمود احمدی‌نژاد، غنی‌سازی اورانیوم از سر گرفته شد. در ۲۴ سپتامبر ۲۰۰۵، شورای حکام آژانس قطعنامه‌ای^۱ را علیه ایران صادر کرد و عدم پایبندی ایران به توافقنامه‌های پادمانی را اعلام کرد. شورای حکام مسئله را به شورای امنیت سازمان ملل متحد ارجاع نداد و به جای آن به ایران مهلت داد تا به درخواست‌های آژانس عمل کند. قطعنامه ایران را تشویق می‌کرد به:

- اجرای اقدامات شفاف‌سازی شامل دسترسی به متخصصین، اسناد، کارگاه‌های نظامی و تحقیق و توسعه موقعیت‌ها.
- برقراری تعلیق کامل و پایدار کلیه فعالیت‌های مربوط به غنی‌سازی.
- تجدیدنظر در ساخت راکتور تحقیقاتی آب سنگین.
- تصویب فوری و اجرای کامل پروتکل الحاقی.

لازم به ذکر است که هیچ الزام بین‌المللی ایران را ملزم به برداشتن این گامها نکرد، اما گزارش سپتامبر ۲۰۰۸ البرادعی بیان داشت که «بدون انجام این اقدامات جهت شفاف‌سازی، آژانس قادر نخواهد بود وجود یا عدم وجود مواد و فعالیت‌های هسته‌ای اعلام نشده در ایران را اثبات نماید.» همانطور که اشاره شد، ایران در ژانویه ۲۰۰۶ اعلام کرد که تحقیقات و توسعه را در مورد سانتریفیوژهای خود در نطنز از سر می‌گیرد. در پاسخ، شورای حکام آژانس انرژی اتمی قطعنامه‌ای را تصویب کرد.^۲ در ۴ فوریه ۲۰۰۶، موضوع را به شورای امنیت ارجاع داد و مجدداً خواستار آن شد که ایران برای انجام اقدامات مندرج در قطعنامه سپتامبر اقدام کند. دو روز بعد، تهران اعلام کرد که اجرای پروتکل الحاقی خود را متوقف خواهد کرد.

در واقع، پس از بن‌بست توافقات سیاسی میان ایران و طرف‌های اروپایی موسوم به E3/EU و رفع تعلیق غنی‌سازی توسط ایران و انجام غنی‌سازی در تأسیسات اصفهان، شورای حکام آژانس

1. Available at <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2005/gov2005-77.pdf>.

2. Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, GOV/2006/14, February 4, 2006

بین‌المللی انرژی اتمی طی قطعنامه‌ای نتیجه‌گیری کرد که اولاً، قصور و نقض‌های مترتب بر موافقت‌نامه پادمان «در مفهوم ماده ۱۲ بند (ج) اساسنامه آژانس، عدم پایبندی قلمداد می‌شود» و ثانیاً، مسائل مطروحه در خصوص برنامه هسته‌ای ایران از سپتامبر ۲۰۰۲ به بعد موجب شده است که نتوان نسبت به ماهیت انحصاراً صلح‌آمیز برنامه هسته‌ای ایران، اطمینان حاصل کرد و به این دلیل، برنامه هسته‌ای «سؤال‌اتی را مطرح ساخته است که در صلاحیت شورای امنیت به عنوان عهده‌دار مسئولیت حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است». البته، شورای حکام، تصمیم‌گیری در مورد زمان و محتوای گزارش‌دهی وفق ماده ۱۲ بند (ج) اساسنامه و همچنین، اطلاع‌رسانی وفق ماده ۳ بند (ب) (۴) اساسنامه آژانس را به آینده واگذار کرد (سادات میدانی، منبع پیشین: ۲۲۴). در دوره ۲۰۰۶-۲۰۰۸ نیز پیشنهادهای سخاوتمندانه‌ای ارائه شد، اما به دلیل افزایش قیمت نفت که باعث تحریک ایران برای انتخاب گزینه عدم مشارکت در توافق شده بود، به توافق متقابل نرسید (Rohani Farahmand, 2016: 55). در هر حال افزایش تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده همراه با تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد سبب روی آوردن ایران برای مذاکره و توافق گردید. لازم به ذکر است، همانگونه که پیشتر بیان گردید، پیش از این شورای امنیت سازمان ملل متحد با هدف ملزم نمودن ایران به همکاری کامل با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی قطعنامه‌هایی را بین سالهای ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ به تصویب رساند.^۱ تعلیق غنی‌سازی اورانیوم، تعلیق ساخت رآکتور آب سنگین و پروژه‌های مرتبط با آن و تصویب پروتکل الحاقی از جانب ایران از جمله اهداف این قطعنامه‌ها بود. ایران که با اکثر مفاد این قطعنامه‌ها مخالف بود، در ژوئیه ۲۰۱۵ به دنبال برنامه جامع اقدام مشترک یا برجام، که ایران با چین، فرانسه، آلمان، روسیه، انگلیس و ایالات متحده امضا نمود، محدودیت‌هایی را به جهت همکاری با آژانس پذیرفت. در ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ یعنی روز اجرای برجام، بر اساس قطعنامه جدید شورای امنیت تمام قطعنامه‌های پیشین علیه ایران بلاثر گردید و پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای و قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت مصوب، ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵، چارچوب قانونی حاکم بر برنامه هسته‌ای ایران گردید.^۲

1. S/RES/(1696)(1737)(1747)(1835)(1929)

۲. برای مطالعه‌ی مشروح مذاکرات جلسه شورای امنیت سازمان ملل متحد رجوع کنید به:

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.9133

۳- مواضع آمریکا در مقابل پرونده هسته‌ای ایران

یکی از سوالات اساسی ایالات متحده آمریکا همواره این بوده است که آیا به ایران اجازه می‌دهد ظرفیت غنی‌سازی خاصی را تحت عنوان ان‌پی‌تی داشته باشد؟ تا سال ۲۰۱۲، موقعیت رسمی ایالات متحده برای هرگونه غنی‌سازی ایران با عنوان تحمل صفر در جهان معروف بود. با این حال تا سال ۲۰۱۳، همانطور که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی گزارش داده است، برنامه هسته‌ای ایران با حدود ۱۰,۰۰۰ سانتریفیوژ در حال اجرا، بسیار رو به گسترش‌تر و در حال افزایش بود و این معضل نتیجه ناکامی آشکار واشنگتن در تدوین استراتژی منسجم و کارآمد در قبال ایران بود (Kerr and Katzman, 2018: 12).

اعتقاد بر این است که دولتهای مختلف آمریکا از مشارکت‌های دوستانه گرفته تا حرکت‌های خصمانه در مقابل ایران نوسان داشته‌اند، اما تمامی دولت‌های وقت به نوعی در همکاری متقابل با گروهک‌های معاند نظام جمهوری اسلامی بوده و به تحریم‌های اقتصادی بیشتر علیه ایران اقدام نموده‌اند. در مورد برنامه هسته‌ای ایران، ایالات متحده گمان می‌برد که ایران ممکن است اوایل یا اواسط دهه ۱۹۸۰ میلادی پنهانی روی کلاهک هسته‌ای کار کند. البته به نظر می‌رسد که تنها محرمانه بودن این برنامه، باعث افزایش چنین ظن‌هایی بوده است. اگرچه هنوز هیچ سند قابل قبولی برای اثبات اینکه ایران در حال تولید سلاح‌های هسته‌ای است، یافت نشده است، اما ایالات متحده هنوز دلایل زیادی برای نگرانی از برنامه هسته‌ای ایران و علاقه شدید به ممانعت از دستیابی ایران به بمب هسته‌ای دارد. در گزارش کاخ سفید تحت عنوان «استراتژی امنیت ملی آمریکا برای سده جدید» در این خصوص آمده است: «سلاح‌های کشتار جمعی بیشترین تهدید بالقوه را متوجه ثبات و امنیت جهانی می‌سازد. گسترش سلاح‌های پیشرفته، این تهدید را به وجود می‌آورد که دولت‌های یاغی، تروریستها و سازمانهای جنایی بین‌المللی، وسیله‌ای برای وارد ساختن خسارات وحشتناک به ایالات متحده و متحدان آن را فراهم کنند.»

با قطع روابط سیاسی میان ایران و آمریکا، دو کشور به یکدیگر به عنوان تهدیدی برای نافع خود نگاه می‌کند. هزاران سرباز آمریکایی که در حال حاضر در منطقه خاورمیانه مستقر هستند، یک عکس‌العمل برای مقابله با ایران است و همین مسئله نیز در مقابل یک خطر

بالقوه برای ایران می‌باشد. به علاوه، به دلیل توافق‌های مختلف دوجانبه، ایالات متحده موظف است چتر امنیتی را برای متحدان خود در منطقه فراهم کند و از آزادی ناوبری در خلیج فارس اطمینان حاصل کند. با این وجود، فرض آمریکا این است که وضع موجود به نفع ایالات متحده و متحدان آن در منطقه می‌تواند در صورت دستیابی ایران به سلاح هسته‌ای تغییر کند. لازم به ذکر است که برنامه هسته‌ای ایران در دهه ۱۹۹۰ نگرانی اصلی ایالات متحده نبود، چرا که آن هنگام تمرکز واشنگتن بلافاصله پس از انحلال اتحاد جماهیر شوروی و مقابله با بحران هسته‌ای کره شمالی، بر تأمین مواد هسته‌ای در جمهوری‌های شوروی سابق بود. پس از آشکار شدن فعالیت‌های هسته‌ای ایران در سال‌های ۲۰۰۲ و ۲۰۰۳، ناگهان به یکی از مهمترین تهدیدات برای ایالات متحده و متحدانش تبدیل شد. توافق‌نامه‌ای که ایران با آژانس در سال ۲۰۰۶ امضا کرد، روسیه و چین را متقاعد کرد که تحریم‌های علیه ایران را تأیید کنند. ایالات متحده در اواخر سال ۲۰۱۱ و اوایل سال ۲۰۱۲، با اتحادیه اروپا و سایر متحدین برای اجرای دقیق‌ترین مجازات‌ها علیه ایران همکاری کرد. ایالات متحده همچنین به طور مداوم گفته است که «همه گزینه‌ها» برای رویارویی با برنامه هسته‌ای ایران روی میز است. با وجود فشار تحریم‌ها بر اساس ادعای واهی ساخت سلاح اتمی توسط ایران علی‌رغم تأییدهای مکرر آژانس پیرامون صلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای ایران، اقدامات اجباری غرب به طور کلی نتوانسته به نتایج مطلوب برسد و به جای توقف یا کند شدن برنامه‌های هسته‌ای ایران، آن را رشد داده است. به طور کلی، در اوایل سال ۲۰۰۰، ایران فقط صدها سانتریفیوژ داشت که می‌توانست اورانیوم را تا ۵ درصد غنی سازد و در سال ۲۰۱۳، حدود ۲۰،۰۰۰ سانتریفیوژ (نیمی از آنها عملیاتی) بود و پیشرفته آنها ۲۰٪ اورانیوم غنی شده را تولید می‌کرد. دولت او باما دیگر نباید در تسلط داشتن دانش هسته‌ای ایران تردید می‌داشت. همین مسئله سبب این گردید که آمریکا تصمیم بگیرد که آیا سیاست تحمل صفر برای غنی‌سازی از سوی ایران را ادامه دهد یا به ایران اجازه دهد که تحت نظارت پیشرفته غنی‌سازی محدودی داشته باشد. بر همین اساس، این کشور کانال‌های مخفی دیپلماتیک را از طریق عمان باز کرد تا ایران را به طور غیررسمی درگیر کند. مقامات آمریکایی در چندین جلسه پشت درهای بسته در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ در مسقط، به همتایان ایرانی

خود گفتند که ایران می‌تواند غیر از سلاح‌های هسته‌ای و اتمی، توانایی هسته‌ای صلح‌آمیز خود را حفظ کند (Xiaoning, 2016: 11-12).

همین وضعیت منجر به شروع مذاکرات و سپس، توافق بر سر برنامه جامع اقدام مشترک گردید. بعد از روی کار آمدن دونالد ترامپ در آمریکا این کشور از برنامه جامع خارج گردید و تحریم‌های یکجانبه را علیه ایران وضع نمود. استدلال ترامپ این بود که برجام تنها جنبه‌های بارور کردن اقدامات هسته‌ای ایران را در نظر دارد و توجهی به سایر موضوعات مثل قدرت موشک‌های بالستیک، زندانیان آمریکایی و اقدامات منطقه‌ای ایران ندارد، در حالی که عدم ارائه چنین مباحثی به دلایل زیر امکان نداشت:^۱

(۱) اول، مسئله هسته‌ای به خودی خود بسیار پیچیده بود و جزئیات فنی بسیاری وجود داشت که نیاز به کار گسترده‌ای داشت.

(۲) دوم، گروه ۱ + ۵ در مورد مسائل منطقه‌ای به دیدگاه‌ها و نگرش‌های متفاوتی تقسیم شده بودند و آوردن سوریه روی میز مذاکره فقط باعث ایجاد اختلاف بین این گروه‌ها و تقویت ایران می‌شد.

(۳) سوم، رهبری ایران علنا اعلام نموده بود که مذاکرات هسته‌ای فقط باید در چهارچوب موضوع هسته‌ای باقی بماند و تنها حول این محورها خواهد ماند (Xiaoning Huang, libid: 13). لازم به ذکر است که این دلایل به خودی خود سبب انزوای بیشتر ایالات متحده گردیده است.

ترامپ پس از خروج از توافق برجام اقدام به اعمال مجدد تحریم‌ها کرد و تحریم‌های بانکی و نفتی را بازگرداند. این تحریم‌ها نه تنها برای اتباع آمریکایی اعمال می‌شوند، بلکه برای اتباع بیگانه نیز وجود داشته و آنها را از معامله با ایران باز می‌دارد. آمریکا این اشخاص را از دسترسی به بازارهای بسیار بزرگ آمریکایی و همچنین، دسترسی به سیستم بانکی غالب جهان نیز منع نمود.

در تلاش برای زنده نگه داشتن توافق هسته‌ای، فرانسه، آلمان و انگلستان برای تسهیل

۱. برای مطالعه بیشتر در این مورد رجوع کنید به:

دلخوش، علیرضا، برجام و پس‌برجام از دیدگاه حقوق بین‌الملل، فصلنامه سیاست خارجی سال سی و یکم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶ صص: ۷۰ و ۷۱.

معاملات تجاری با ایران در خارج از سیستم بانکی ایالات متحده، سامانه‌ای را با نام تجاری اینستکس^۱ راه‌اندازی کردند، اما این فقط برای مواد غذایی و دارو بود که در حال حاضر از تحریم‌های ایالات متحده معاف هستند.^۲ ترامپ همواره بر این مفهوم تاکید می‌نمود که ایران برجام را نقض نموده است که چندین نشست چندجانبه از زمان خروج ایالات متحده بنا به درخواست ایران، توسط کمیسیون مشترک برنامه جامع با حضور همه به جز ایالات متحده، برگزار گردید که هیچگاه به نتیجه‌ای عملی در ادامه دادن تعهدات طرفین منجر نگردید هر چند که به عنوان مثال در پایان جلسه ۶ ژوئیه ۲۰۱۸، شرکت کنندگان در کمیسیون مشترک مجدداً تعهد خود را به ایران بیان نمودند.^۳

با این حال، رئیس‌جمهور روحانی با گفتن اینکه «متأسفانه بسته پیشنهادی اتحادیه اروپا فاقد یک راه‌حل عملیاتی و یک روش خاص برای همکاری» است، به این قول‌ها واکنش نشان داد.^۴ واکنش دکتر روحانی احتمالاً نشان‌دهنده عدم اعتماد به نفس اتحادیه اروپا در عمل به مبادلات بانکی و تجاری می‌باشد. البته، رئیس‌جمهور ایران همواره تاکید کرده است که سایر کشورها می‌توانند با تأثیر جریان مداوم و راه‌اندازی مبادلات تجاری و بانکی از راه مطمئن به شرکت‌های تابعه خود اطمینان سرمایه‌گذاری به جای تحریم دهند. در هر حال، ترامپ در اظهارات رسمی خود بارها اعلام نمود که دولت در نظر دارد تحریم‌های دوباره اعمال شده را به طور کامل اجرا کند و احتمالاً درخواست شرکت‌ها و دولت‌های آنها مبنی بر چشم‌پوشی یا معافیت از مجازات‌های ایالات متحده را رد می‌نماید؛^۵ که البته، به همین گونه نیز شد و به غیر از چند مورد اندک در مورد کره جنوبی و عراق به اعمال تحریم‌های بیشتر و محدودیت معامله اقدام نمود.

یکی دیگر از استدلال‌های ایالات متحده این است که برجام یک معاهده بین‌المللی نیست

1. INSTEX
2. <https://www.cfr.org/background/what-status-iran-nuclear-agreement>
3. Statement from the Joint Commission on the Joint Comprehensive Plan of Action." European External Action Service, July 6, 2018
4. Rouhani: EU's Incentive Package Disappointing." Fars News, July 6, 2018.
5. Appendix prepared by Christopher Mann, Research Assistant, CRS; adapted from European Council on Foreign Relations

که تعهدات خاص آن را داشته باشد. اگرچه شاید نتوان برجام را در دیدگاه کلاسیک یک معاهده نامید و از این جهت برجام نسبت به بسیاری از محدودیت‌هایی که نظام حقوق بین‌الملل در مرحله انعقاد، اجرا، تفسیر و حل و فصل اختلافات بر معاهدات حقوقی تحمیل می‌کند، مستثنی باشد، اما در مقابل در طراحی برجام از بسیاری از امتیازاتی که نظام حقوق بین‌الملل به یک معاهده حقوقی اعطاء می‌کند، استفاده شده است، همانند برخورداری از قدرت اجرایی، صراحت محتوا، سازمان اجرایی و قابلیت رسیدگی قضایی داشتن (حتی به مراتب در سطحی بالاتر و تقویت شده). لذا، برجام در عمل به جای تمرکز بر حفظ ساختارها و قواعد کلاسیک حقوق بین‌الملل و حقوق معاهدات، بر کارآیی و افزایش هرچه بیشتر و احتمال نیل به اهداف طراحی شده تکیه نموده است. لذا، از این دیدگاه می‌توان برجام را مصدق‌ای از موافقتنامه‌های نسل جدید بین‌المللی تلقی نمود که ضمن استفاده از عناصر تقویت شده حقوقی در محتوای خود، از ظاهری شاید غیر حقوقی (در دیدگاه کلاسیک) بهره می‌برد (نظیف و ظاهری، ۱۳۹۷: ۱۸۹). البته، در هر حال به نظر می‌رسد که برجام یک توافق‌نامه بین‌المللی با تثبیت الزامی توسط قطعنامه شورای امنیت باشد.^۱

۴- پایبندی ایران به تعهدات برجامی

در ژانویه سال ۲۰۱۶، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تأیید کرد که ایران الزامات اولیه توافق هسته‌ای را به عمل آورده است که از جمله آنها می‌توان به:

الف- غیرفعال کردن هزاران سانتریفیوژ،

ب- تعطیلی و غیرفعال کردن هسته راکتور آب سنگین اراک

ج- فروش اورانیوم غنی شده (کم غنی) به روسیه اشاره کرد.

به دنبال خروج آمریکا از برجام، چندین کشور که متحدین ایالات متحده نیز در میان آنها هستند، واردات نفت ایران را ادامه دادند و ایران همچنان به تعهدات خود عمل کرد. در ژوئیه سال ۲۰۱۹، ایران از حد توافق شده برای ذخیره اورانیوم کم غنی شده فراتر رفت و

۱. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به:

ارغوانی پیر سلامی، فریبرز، حسونند، مظفر، برجام به مثاله توافق بین‌المللی، کاوشی در ماهیت و ضمانت اجرا، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، سال دوازدهم، شماره چهارم، پائیز ۱۳۹۶.

سپس، غنی‌سازی اورانیوم را با غلظت بالاتر مورد استفاده در ایزوتوپ‌های پزشکی آغاز کرد که هنوز بسیار کمتر از خلوص ۹۰ درصدی مورد نیاز سلاح‌های هسته‌ای می‌باشد. وزیر امور خارجه ایران، آقای ظریف، نیز گفت که این نقض‌های افزایش‌دهنده برنامه جامع اقدام مشترک، قابل برگشت است، اما همچنان در مقابله با عدم اقدام عملی از جانب اروپا به این اقدامات کاهش‌دهنده ادامه خواهند داد. امضاکنندگان اروپایی برجام مجدداً تعهد خود را نسبت به برنامه جامع تکرار کردند و موگرینی اعلام نمود که اینستکس برای کشورها باز خواهد شد و سهامداران آن در نظر داشتند از آن برای تجارت نفت استفاده کنند.^۱

از ژوئیه سال ۲۰۱۵، در کارخانه غنی‌سازی سوخت نطنز ایران ۱۵۴۲۰ سانتریفیوژ نسل اول، IR-1 وجود داشت که حدود ۹،۲۰۰ IR-1 در حال غنی‌سازی اورانیوم بودند. در حال حاضر ایران برای غنی‌سازی از ماشین‌های IR-1 خود استفاده می‌کند که یک مدل غیرمستقیم و مستعد خراب است. ایران برای تولید اورانیوم ۱،۰۰۸ دستگاه IR-2M نصب کرد، اما طبق توافق موقت، ایران موافقت کرد که از این ماشین‌ها برای غنی‌سازی اورانیوم استفاده نکند.^۲ بنابراین، بر اساس گزارش‌های آژانس ایران به تعهدات برجامی خود پایبند بوده است و حتی جان کری، وزیر وقت امور خارجه ایالات متحده، این را تأیید نموده است (Kelse and Dary, 2015: 8).

در گزارش دبیر کل جدید آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در آگوست ۲۰۱۹، وی اظهار داشت که «آژانس به راستی آزمایشی و نظارت خود بر محدودیت‌های وضع شده در بخش T برجام، که فعالیت‌های مرتبط با سلاح‌های هسته‌ای را منع می‌کند، ادامه خواهد داد. بند T می‌گوید: «ایران از مدل‌های کامپیوتری برای شبیه‌سازی وسیله انفجاری یا سیستم‌های انفجاری چند نقطه‌ای منفجرشونده مناسب برای یک وسیله انفجاری هسته‌ای، (مگر این که کمیسیون مشترک تأیید کند)، یا سیستم‌های تشخیص انفجاری (باز هم مگر اینکه تأیید شود) یا منابع نوترونی منفعل یا مواد تخصصی برای منابع نوترونی منفعل استفاده، طراحی، توسعه و خریداری نخواهد کرد.» همانطور که در توافقنامه آمده است، ایران، «هماهنگی‌های لازم را

1. <https://www.cfr.org/background/what-status-iran-nuclear-agreement>

2. <https://www.armscontrol.org/2015-08/section-3-understanding-jcpoa>

برای دسترسی بازرسان آژانس به سایت‌های ایران اعم از سایت‌های نظامی و سایت‌های دیگر که ایران برای آژانس مشخص کرده است را می‌دهد» و چنانچه آژانس در خصوص فعالیت‌های اتمی اعلام نشده از سوی ایران و یا فعالیت‌های متناقض با برجام، احساس نگرانی کند، ایران اجازه بازرسی خواهد داد. در کلیت امر، آژانس هیچگاه گزارش نداده است که آیا درخواست دسترسی به هرگونه تجهیزات نظامی ایران را داشته است یا خیر، اما آژانس روش‌های دیگری همچون تجزیه و تحلیل اطلاعات دریافتی و گزارش‌های موجود از طرف دولتها، غیر از بازرسی مستقیم در نظر دارد تا بتواند نظارت خود را اعمال نماید.^۱

بر همین اساس، مطابق گزارش آوریل ۲۰۱۸ وزارت امور خارجه امریکا: «آژانس تمام توانش را در دنبال کردن هر نوع اطلاعاتی که مرتبط با تسلیحات هسته‌ای باشد، از طریق اجرای توافقنامه پادمانی، پروتکل الحاقی برای شفاف‌سازی و راستی‌آزمایی که در برجام قید شده است، انجام می‌دهد».^۲

از آنجا که ایران همکاری خوبی با آژانس داشته است، لذا اختلافات آشکاری بین آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و ایران وجود ندارد. یوکیا آمانو در اکتبر ۲۰۱۸ اظهار داشت که «آژانس قادر است به تمام سایتها و موقعیت‌های ایران که بازرسان نیاز به بازرسی آن دارند، دسترسی داشته باشد. متعاقباً دبیر کل جدید آژانس نیز اعلام کرد که «آژانس دسترسی‌های مکمل را به تمام سایتها و موقعیت‌های ایران که نیاز به بازرسی دارند را دارا می‌باشد».

1 *Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in Light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015)*, Report by the Director General, GOV/2019/32, August 30, 2019.

2 Department of State, April 2018. The August 2019 version of the same report notes that the December 15, 2015, IAEA Board of Governors resolution that closed the board's "consideration" of the "outstanding issues" concerning the possible military dimensions of Iran's nuclear program, does not preclude the IAEA from investigating any information that is new or inconsistent with its previous assessment of Iran's past nuclear weapons program, or where it has concerns regarding the potential existence of undeclared nuclear materials or activities. (*Adherence to and Compliance with Arms Control, Nonproliferation, and Disarmament Agreements and Commitments*, Department of State, August 2019). GOV/2019/32.

۵- شکایت ایران از ایالات متحده در دادگاه لاهه

از منظر حقوق بین‌الملل، خروج آمریکا از برجام به خودی خود باعث ایجاد اختلاف میان ایران و آمریکا نیست، زیرا به لحاظ حقوقی با تعریفی که دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری در قضیه ماوروماتیس پیرامون اختلاف ارائه داد منافات دارد. اما خروج آمریکا از برجام موجب اعمال مجدد تحریم‌هایی علیه ایران گردید که ایران معتقد است ناقض عهدنامه‌ای موسوم به عهدنامه مودت است که همچنان میان طرفین پابرجاست. لذا، چون هم در متن عهدنامه مودت بند (۲) ماده (۲۱) به رجوع اختلاف به دیوان اشاره شده و هم مطابق ماده (۳۶) اساسنامه دیوان، اختلاف، واجد وصف حقوقی می‌باشد، لذا ایران به عنوان یک راهکار برای مقابله با تحریم‌های آمریکا اقدام به طرح دعوی حقوقی در دیوان بین‌المللی دادگستری نمود. ایران در تاریخ ۲۵ تیر ۱۳۹۷ دو سند تقدیم دیوان مزبور کرد، یکی «دادخواست»^۱ تنظیم شده علیه آمریکا که حاوی تشریح مسئولیت بین‌المللی این دولت و نقض پیمان مودت (۱۳۳۴) است و دیگری «درخواست دستور موقت»^۲ برای متوقف کردن اقدامات فعلی آمریکا در تحریم ایران و بر این اساس، آمریکا باید تا زمان صدور رای نهایی اقدامات اجرایی خود را متوقف نماید.

شکایت ایران از آمریکا به دلیل نقض تعهدات بین‌المللی و به خصوص عهدنامه مودت و روابط اقتصادی و حقوق کنسولی سال ۱۳۳۴ طی دادخواستی در تاریخ ۲۵ تیرماه ۱۳۹۷ در دیوان بین‌المللی دادگستری به ثبت رسید. جلسه استماع شکایت ایران از آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری (لاهی)، با محوریت تجدید تحریم‌ها علیه ملت ایران که هم نقض برجام و هم نقض عهدنامه سال ۱۹۵۵ است، روز دوشنبه پنجم شهریور برگزار شد. جلسه دادگاه لاهی درباره صدور قرار موقت شکایت ایران علیه آمریکا روز ۴ اکتبر (چهارشنبه ۱۱ مهرماه) تشکیل شد و براساس رای دیوان بین‌المللی دادگستری آمریکا باید تحریم‌های مرتبط با

1. Alleged violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Application instituting proceedings, 16 July 2018

2. Alleged violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Request for the indication of provisional measures, 16 July 2018

کالاهای بشردوستانه علیه ایران را متوقف کند. بر اساس رأی دیوان آمریکا باید اجرای همه تحریم‌های مرتبط با دارو، مواد غذایی و اقلام کشاورزی و خرید هواپیماهای مسافربری و قطعات و خدمات مربوطه و انجام نقل و انتقالات مالی مرتبط با این مقولات را که در روز ۸ می اعمال کرده است، متوقف نماید.^۱

در حقیقت، اقدام ایران برای کشاندن ایالات متحده به دیوان دادگستری بین‌المللی، یک پاسخ قانونی و مسالمت‌آمیز در چارچوب منشور سازمان ملل متحد به اقدام ترامپ و گام حقوقی ایران در جهت احقاق حقوق ملت ایران بود (صالحی و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۴۷).

۵- اعمال سیاست کاهش تعهدات هسته‌ای توسط ایران

آمریکا بعد از خروج از برجام در راستای سیاستی موسوم به «فشار حداکثری» به اقداماتی تحریک‌آمیز مانند قرار دادن نام سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در فهرست سازمان‌های اصطلاحاً تروریستی، اعزام یک ناگروه، چند بمب‌افکن بی-۵۲ و چند جنگنده اف-۲۲ به منطقه و تحریم وزیر خارجه ایران روی آورده است. جمهوری اسلامی ایران در واکنش به این اقدام یک سال «صبر راهبردی» را در دستور کار قرار داد و به طرف‌های توافق هسته‌ای به ویژه کشورهای اروپایی که وعده جبران خروج آمریکا را می‌دادند، مهلت داد به تعهدات خود ذیل توافق هسته‌ای عمل کنند. با گذشت یک سال و محقق نشدن وعده‌های اروپا، شورای عالی امنیت ملی ایران در بیانیه‌ای روز ۱۸ اردیبهشت ماه به طرف‌های توافق هشدار داد در صورتی که ظرف ۶۰ روز به تعهدات خود در زمینه‌های نفتی و بانکی عمل نکنند، ایران طبق مفاد برجام، از تعهدات خود ذیل این توافق خواهد کاست.

مقامات ایران در سال ۲۰۱۹ به صراحت اعلام نمودند که تهران اکنون اورانیوم غنی شده را که توسط سانتریفیوژهای پیشرفته تولید می‌شود، جمع می‌کند و به‌روز کمالوندی، سخنگوی سازمان انرژی اتمی ایران، در ۷ سپتامبر گفت: ایران در حال اضافه کردن اورانیوم

1. Alleged violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Order of 3 October 2018

غنی شده از سانتریفیوژهای پیشرفته خود به این انبار است. در ۱۷ اکتبر، علی اکبر صالحی، رئیس سازمان انرژی اتمی ایران اعلام کرد که ایران به زودی استفاده از ۳۰ سانتریفیوژ IR-6 را برای غنی سازی اورانیوم آغاز می کند. گزارش ۲۶ سپتامبر توسط آژانس بین المللی انرژی اتمی نیز اظهار می دارد که چندین خط آبشار در منطقه تحقیق و توسعه «در حال انباشت بوده یا آماده شده برای جمع آوری، غنی سازی اورانیوم می باشند.» آژانس بین المللی انرژی اتمی گزارش داد که این فعالیت ها شامل «یک آبشار از ۲۰ سانتریفیوژ IR-4 و یک آبشار از ۱۰ سانتریفیوژ IR-6 در R&D Line 2 و یک آبشار از ۲۰ سانتریفیوژ IR-6 در R&D Line 3 می باشد»^۱.

حسن روحانی، رئیس جمهور ایران، نیز در تاریخ ۴ سپتامبر اعلام کرد که ایران دیگر در پاسخ به اعمال مجدد تحریم های ایالات متحده که تحت شرایط برنامه جامع اقدام مشترک لغو شده است، به محدودیت های تحقیق و توسعه برنامه پایبند نخواهد بود. گزارش آژانس بین المللی انرژی اتمی در تاریخ ۸ سپتامبر تأیید کرد که ایران نصب و آزمایش سانتریفیوژهای پیشرفته بیش از حد توافق را آغاز کرده است. روحانی در یک کنفرانس مطبوعاتی در ۱۴ اکتبر اظهار داشت که سانتریفیوژهای «IR-4، IR-6، IR-2 و IR-6» به خوبی کار می کنند و اینکه سانتریفیوژ جدید IR-9 «به زودی کار خود را آغاز خواهد کرد» (Kelsey, 2019: 8).

بنابراین ایران تاکنون در چهار مورد مهم، گام به گام از تعهدات خود کاسته است:

۱. اولین گام ایران در کاهش تعهدات، عبور از سقف ۳۰۰ کیلوگرمی ذخایر اورانیوم غنی شده ۳/۶۷ درصد، عدم فروش آب سنگین و مازاد اورانیوم غنی شده بود که در تاریخ هجدهم اردیبهشت اعلام شد.
۲. گام دوم روز شانزدهم تیر و با بیانیه ای دولت مبنی بر افزایش سطح غنی سازی از ۳/۶۷ درصد اجرا شد.
۳. گام سوم ایران برای کاهش و توقف برخی تعهدات ذیل برجام که از ۱۵ شهریورماه شروع شد و بیشتر مربوط به برداشتن محدودیت های فعالیت های تحقیق و توسعه (R

۱. آبشارها زنجیره ای از سانتریفیوژها هستند که برای غنی سازی اورانیوم استفاده می شوند.

D & از جمله توسعه و راه اندازی نسل جدید سانتریفیوژها در تاسیسات غنی سازی اورانیوم بود.

۴. رئیس جمهور ایران، حسن روحانی، اعلام کرد که دولت شروع به تزریق گاز هگزافلوراید اورانیوم (UF6) به سانتریفیوژ در مرکز غنی سازی اورانیوم فردو در زیر زمین می کند. این اقدام که هیچ هدف نظامی ندارد، از سوی سایر کشورها نقض برجام تلقی گردید (Kimball, 2017: 107).

در توصیف اقدامات ایران در کاهش تعهدات خود باید گفت اقدامات ایران در کاهش تعهدات برجامی ذیل سازوکار بندهای ۳۶ و ۳۷ توافق هسته ای وین صورت می گیرند. در ۸ می ۲۰۱۹، رئیس جمهور حسن روحانی در سخنرانی اش به پاراگراف ۲۶ برجام اشاره داشت و آن را منبعی برای کاهش عملکرد دولت از تعهدات ایران دانسته است. طبق بند ۲۶ برجام، در صورت عدم پایبندی طرف مقابل به تعهدات خود، ایران حق دارد اجرای تعهدات خود را به شکل کلی یا جزئی متوقف کند. تا جولای ۲۰۱۹، تمام گزارشهای رسمی و بیانیه های صادر شده از سازمان ملل، اتحادیه اروپا و آژانس بین المللی انرژی اتمی حاکی از آن هستند که ایران مطابق با برجام و قطعنامه ۲۲۳۱ عمل کرده است.^۱

طبق گزارشهای جولای ۲۰۱۹ از یوکیا آمانو، ایران محدودیتهای وضع شده از طریق برجام را بر روی برنامه هسته ای اش نقض کرده است و ذخیره سازی اورانیوم با غنای پائین و اورانیوم ۲۳۵ در حال حاضر فراتر از دستورالعمل برجام است.^۲ اما فدریکو موگرینی، رئیس سیاست

1. According to a May 31, 2019, report from IAEA Director General Amano, Iran had conducted research and development using advanced centrifuges; the number of these centrifuges may have exceeded the number permitted by the JCPOA. In a June 11, 2019, speech to the IAEA Board of Governors, U.S. Ambassador Jackie Wolcott stated that this activity has violated the JCPOA. However, no JCPOA participating government appears to have issued a similar public finding. Moreover, EU High Representative Mogherini stated during a June 17 press conference that "Iran is still compliant" with the JCPOA (Remarks by High Representative/Vice-President Federica Mogherini at the press conference following the Foreign Affairs Council, June 17, 2019).

2. *Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in Light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015)*, Report by the Director General, GOV/INF/2019/8, July 1, 2019; *Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in Light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015)*, Report by the Director General, GOV/INF/2019/9, July 8, 2019

خارجی اتحادیه اروپا، در ۱۵ جولای ۲۰۱۹ بیان داشت که «اعضای دیگر برجام این اقدام ایران را عدم پایبندی اعلام نکردند»^۱.

بنابراین، کاهش تعهدات توسط ایران نه با هدف نقض تعهدات برجام، بلکه به عنوان یک اقدام دفاعی و با هدف حفظ امنیت در برابر شرایطی بوده که آمریکا با فشار حداکثری به دنبال تسلط بر سیاست‌های ایران و به تبع آن، کاهش استقلال در تصمیم‌گیری‌ها براساس منافع ملی اعمال نموده است. به علاوه، ایران می‌تواند در مذاکرات احتمالی آینده از این امر به عنوان عاملی برای چانه‌زنی و کسب امتیاز و تضمین تعهدات آینده طرف مقابل استفاده نماید.

نتیجه‌گیری

از ژوئیه ۲۰۰۶، شورای امنیت سازمان ملل متحد شش قطعنامه در محکومیت برنامه هسته‌ای ایران تصویب کرد و از ایران خواست که فعالیتهای غنی‌سازی اورانیوم را متوقف کرده و کارهای ساختمانی راکتور آب سنگین در اراک را به حالت تعلیق درآورد. هیچ یک از شش قطعنامه مصوب شورای امنیت سازمان ملل متحد خواستار برچیدن شده تاسیسات هسته‌ای ایران برای از بین بردن امکانات غنی‌سازی خود یا متوقف کردن دائم غنی‌سازی نبوده است. ایران نیز با هدف رسیدن به یک توافق جامع پس از سالها مذاکره با ۱+۵ به توافقی تحت عنوان برجام با هدف لغو تحریم‌های ایران دست یافت که با تغییر قدرت در آمریکا، پس از یک دوره کوتاه، دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور وقت آمریکا، از آن خارج و به دنبال آن تحریم‌هایی علیه ایران اعمال کرد که به گفته ایران این تحریمها ناقض عهدنامه مودت که میان طرفین هنوز دارای اعتبار است، می‌باشد. ایران بر این اساس و با توجه به اینکه اختلاف موجود میان ایران و آمریکا یک اختلاف حقوقی می‌باشد، در دیوان بین‌المللی دادگستری طرح دعوی نمود و از دیوان تقاضای دستور موقت کرد. علی‌رغم اینکه دیوان هیچ اظهارنظری

1 "Remarks by High Representative/Vice-President Federica Mogherini following the Foreign Affairs Council," July, 2019. Article 36 of the JCPOA provides that, should the agreement's dispute resolution mechanism fail to resolve another participant's concern about Iranian JCPOA compliance, "that participant could treat the unresolved issue as grounds to ... notify the UN Security Council that it believes the issue constitutes significant non-performance" of Tehran's JCPOA obligations

در خصوص مشروعیت یا عدم مشروعیت تحریم‌های یکجانبه نکرد و در دستور موقت خود مواردی را از تحریم‌ها مستثنی نمود، اما آمریکا با اعلام اینکه این موارد پیشتر هم در لیست تحریم نبوده، بی‌اهمیت به دستور موقت دیوان به فشار حداکثری خود ادامه داد. همچنین، طرف اروپایی نیز با راه‌اندازی سازوکار اینستکس قصد داشتند تا شرایط برجام را اجرایی کند که البته، این سازوکار مالی نیز علی‌رغم هیاهوی رسانه‌ای کارآمدی لازم را نداشت و با توجه به پایان یافتن صبر استراتژیک ایران، ایران تصمیم گرفت تا برای حفظ امنیت خود و الزام طرف مقابل به انجام تعهدات خود کاهش تعهدات خود را به عنوان یک اقدام دفاعی و با هدف حفظ امنیت در برابر شرایطی که آمریکا با فشار حداکثری به دنبال تسلط بر سیاست‌های ایران و به تبع آن، کاهش استقلال در تصمیم‌گیری‌ها براساس منافع ملی بوده، اعمال نماید. به علاوه، ایران می‌تواند در مذاکرات احتمالی آینده از این امر به عنوان عاملی برای چانه‌زنی و کسب امتیاز و تضمین تعهدات آینده طرف مقابل استفاده نماید.

منابع:

مقالات فارسی

- ارغوانی پیر سلامی، فریبرز؛ حسنوند، مظفر (۱۳۹۶). *برجام به مثاله توافق بین‌المللی*، کاوشی در ماهیت و ضمانت اجرا، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، سال دوازدهم، شماره چهارم، پائیز.
- دلخوش، علیرضا (۱۳۹۶). *برجام و پس‌برجام از دیدگاه حقوق بین‌الملل*، فصلنامه سیاست خارجی سال سی و یکم، شماره ۱، بهار.
- صالحی، اکرم؛ دهشیری، محمدرضا؛ حاجی‌مینه، رحمت (۱۳۹۸). *ماهیت حقوقی سیاسی خروج آمریکا از برجام*، فصلنامه راهبرد سیاسی، سال سوم، شماره ۹، تابستان.
- نظیف، محمد؛ ظاهری، علیرضا (۱۳۹۷). *نسل جدید موافقت‌نامه‌های بین‌المللی؛ برجام*، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال نوزدهم، شماره ۵۸، بهار.
- واکاوی برجام، کمیته بررسی تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی پیرامون ابعاد و پیامدهای برجام و قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل، شماره ۱، مرداد ماه ۱۳۹۴، ص ۲.
- بابایی، مجتبی (۱۳۹۴). *استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای از منظر حقوق بین‌الملل با تاکید بر حق غنی‌سازی ایران*، مجله حقوقی دادگستری، سال ۷۹، شماره ۹۲.
- سادات میدانی، سیدحسین (۱۳۹۵). *اختلافات آژانس بین‌المللی انرژی اتمی با ایران در پرونده هسته‌ای از دیدگاه حقوق بین‌الملل*، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۵۴.

منابع لاتین:

- Rohani Farahmand, Mohammad (2016). **Department of Political Science, Explaining the Iran nuclear deal A Case of Mutual Agreement After a Decade of Gridlock**, Independent Research Project in Political Science, 30 credits Master's Programme in Political Science, Fall Supervisor: Magnus Lundgren Word count (excluding appendices): 18656, Stocholm Unevirsity. At avalibal: www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1064741/FULLTEXT01.
- Xiaoning Huang (2016). **THE IRANIAN NUCLEAR ISSUE AND REGIONAL SECURITY: DILEMMAS, RESPONSES AND THE FUTURE**,

- Department of Political Affairs, Middle East and West Asia Division, July.
- KELSEY DAVENPORT and DARYL G. KIMBALL, (2015). **Frequently Asked Questions About the Iran Deal**, Volume 7, Issue 10, August 31, at online: <https://www.armscontrol.org/issue-briefs/2015-08/frequently-asked-questions-about-iran-deal-part-one>.
- Kelsey Davenport (2019). **Iran Plans Further Nuclear Breaches**, November, at online: <https://www.armscontrol.org/act/2019-11/news/iran-plans-further-nuclear-breaches>.
- Daryl Kimball, (2019). **Iran's Latest Step Is a Step in the Wrong Direction**, executive director, 202-463-8270 ext 107, at online: <https://www.armscontrol.org/pressroom/-/11/irans-latest-step-step-wrong-direction>.
- ElBaradei, Mohamed, Nwogugu, Edwin, Rames, John (1995). **International law and nuclear energy**: Overview of the legal framework, IAEA BULLETIN.
- Reed, Thomas C. and Stillman, Danny B. (2009). **The Nuclear Express: A Political History of the Bomb and its Proliferation**, Zenith Press.
- Kerr, Paul K. (2013). **Iran's Nuclear Programme: Tehran's Compliance with International Obligations**", Congressional Research Service.
- Shaker, Mohamed Ibrahim (2006). **The Evolving International Regime of Non-Proliferation**", Recueil des Cours, Collected Courses of the Hague Academy of International Law, Volume 321.
- Dekker, G. Den (2001). **The Law of Arms Control**, Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Kerr, Paul K., Katzman, Kenneth (2018). **Iran Nuclear Agreement and U.S. Exit**, Congressional Research Service.

گزارش‌ها و سایت‌های بین‌المللی

- Iran Provides 20 Answers to Clarify Ambiguities about Its Nuclear Program," Tehran Times, November 9, 2011.
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, GOV/2006/14, February 4, 2006
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran, Report by the

Director General, GOV/2013/27, May 22, 2013

-Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2013/56, November 14, 2013

-Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2014/10, February 20, 2014 the

-Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008) and 1835 (2008) in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2008/59, November 19, 2008.

-Implementation of the NPT Safeguards Agreement in Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, GOV/2010/46, September 6, 2010.

-Status of Iran's Nuclear Programme in Relation to the Joint Plan of Action, Report by the Director General, GOV/INF/2015/8, April 20, 2015

-GOV/2007/22, available at <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2007/gov2007-22.pdf>.

-*Verification and Monitoring in the Islamic Republic of Iran in Light of United Nations Security Council Resolution 2231* (2015), Report by the Director General, GOV/2019/32, August 30, 2019

-Rouhani: EU's Incentive Package Disappointing." Fars News, July 6, 2018.

-<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2005/gov2005-77.pdf>.

-<https://www.cfr.org/background/what-status-iran-nuclear-agreement>

-http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.9133

-<https://www.cfr.org/background/what-status-iran-nuclear-agreement>

-<https://www.armscontrol.org/2015-08/section-3-understanding-jcpoa>

-<https://www.mizanonline.com/fa/news/496938/>